

מה בין "פרי" ל"פירות"?

סביר להניח שרבים מ庫ראי המקרה לא שמו לב שהמילה **פרי**, המופיעה במרקא בចורתה זו כמעט מהה וערבים פעמים, אינה באח אפילו פעם אחת בচורת הרבים, ובוداعי יופתעו כאשר תתרבר להם עובדה זו. אפשר היה לבאר את הדבר כסינקדזה, כלומר שימוש בצורת היחיד במשמעות של רבים, כמו השמות שבפסקוק "ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה" (בראשית לב, ז) שכונתו לומר "ויהי לי שורדים וחמורים צאן ועבדים ושפחות", אלא שלא היה הדבר כן הינו מוצאים **פרי** לעיתים גם ברבים, כי לא ניתן שmailto כה שכיחה תשמש אך ורק בדרך של סינקדזה; لكن עליינו להניח שהוראת השם הזה אינה כהוראתו בלשון ימיינו, יחידה אחת של תnobת הצמח, "איבר של צמח [...] המכיל את הזורעים" כהגדרתו של אברשותן, אלא הוא שם קיבוצי, במשמעות 'tnobat ha'zma'h, יבול', ואננס כך היא הגדרתו הראשונה במילון של בני-יהודה (ערך "פרי"), וכן זיוון, בספר הדקדוק שלו (עמ' 497), מתרגם **פרי** – fruits, ברבים. וזה אפוא שם קיבוצי, שם מן השמות שיספרנס (עמ' 198) כינה mass-words – "שמות של גושים" או uncountables – "לא ספרירים".¹ את ההשערה הזאת מחזקת העובדה שהמילה **פרי** באח לעיתים בהקבלה לשמות לא ספרירים אחרים דוגמת **יבול**, **tnobah**, **tnoba**, כגון: "ונתני גשמייכם בעתס וננתנה הארץ יבול ועץ השדה יתנו פרי" (ויקרא כו, ד; וראה עוד שם כ; יחזקאל לד, ז; זכריה ח, יב); "טוב פרי מחרוץ ומפו וtnobati mak'sef nbaror" (משל ח, יט; ועוד שם יח, כ); "וחרבתי את פרי העץ וtnobat ha'sda" (יחזקאל לו, ל). כן היא באח גם בהקבלה לשמות לא ספרירים אחרים כגון **עשב** (שמות י, טו) ויין (עמוס ט, יד), ולשומות עצם ברבים: "הלווא את שֶׁרֶשֶׁתְּ יִנְתַּק וְאֶת פָּרִיה יִקְוֹס וַיְבַשׁ" (יחזקאל ז, ט; ועוד עמוס ב, ט). גם בדברי חזיה אל הנחש **פרי** הוא שם קיבוצי: "מִפְרֵי עֵץ הַגָּן נָאכֵל, וַמִּפְרֵי הַעַץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֵא תָאכֻל מִמְנָוּ" (בראשית ג, ב-ג). כי אלמלא כן הייתה צריכה לומר: **מִפְרֵות עֵץ הַגָּן...** ומפרות העץ אשר בתוך הגן... וכן

* מאמר זה הושלם בזכות הערות החשובות של העורך, ד"ר חיים אי כהן; אליו תודות, אך אחראיות הדברים עלי.

טופעה מצויה: **לשמות שולחן, כיסא, מיטה, ארון** וכדומה – למשל – לא היה בעברית שם מכליל עד שהחללה לשמש לכך המילה רהיט, המתועדת במילונים בשימוש זה לשנת 1900¹; אף מאוחרת ממנו המילה **مشקע** כשם מכליל לטל, **גשם, ברד** וכו'. בלטינית אין שם מכליל **שׁוֹהָה עַרְקָה צַמְחָה**, ובועל כורחם היו צרייכים הרומיים לפרט אם כוונתם לעץ (*arbor*), למין עשב או צמח בעל גבעול (*herba*), וכן הלאה.

השם **פרוי** בא גם פעמים רבות במשמעות מתאפורית יתוצאה של העבודה או של מעשים, גמול, שכר, רווח, הכנסתות, אבל אין זה מעניינו כאן.

אם הופתענו מהעדר צורת הרבבים של השם **פרוי** במקרא, נופתעשוב כאשר ניווכת שבמעבר למלון המקרא ללשון חכמים התהפכו הדברים: בלשון חכמים הצורה הרגילה היא דווקא צורת הרבבים, **פרות** (כתובה בדרך כלל ביו"ד: **פירות**), אף על פי שלפעמי שקל החיד היינו מצפים לצורה **פָּרִיִּים** (כמו צבי-צביים) או לצורה **פָּרִיות** (כמו אֲרִי-אֲרִיות); אולי תצורה מאוחרת היא, ונולדה בהשפעת הארכמית **פִּירָא** (סgal, עמ' 91) – ואולם במקרא עצמו צורת הרבבים של **פָּלִי** היא **פָּלִים**; מכל מקום אין צורך לומר שאין למילה זו כל קשר עם המילה **פרות** שבישועה ב', כ: "לְחַפֵּר פְּרוֹת וְלַעֲטְלִפְתִּים", שהיא שם החלק השני של המילה **לחפרפרות**, רבים של **פְּרִופְּרֶת**, אשר "נתחלקה לשתי תיבות לצורך המקבץ" (עמוס חכם ב"דעת מקראי"). בלשון חכמים צורת החיד **פרוי** נדירה ביותר. לפי התקליטור "מאגרים" של האקדמיה ללשון העברית, הערך **פרוי** על צורותיו השונות בא במשנה ובתוספות ייחדיו במלعلاה מס' 400-4 הקשרים, ובאחדים מהם יותר מפעם אחת, אבל צורתה היחיד אינה באה אלא 24 פעמים (בלא למנות מובאות מן המקרא, כגון משלי לא, לבתعنית ד, ח, או רמייזות למקרא, כגון רמייזה לזכריה ח, יב בסוטה ט, טו). וזה אינו הכלול, כי מן 24 ההיקריות 11 הן בנסיבות של ברכה,³ אשר בהם כידועו נטו חכמיינו להשתמש בלשון מקראית. זאת אומרת, בלשון המשנה והתוספותה המילה **פרוי** ביחיד מופיעה 13 פעמים בלבד לעומת מאות היקריות של צורת הרבים.

השימוש בלשון המקרא במתבוך הברכות מן המפורשות הוא, ומאלפות בעניין זה אותן ההלכות המשמשות במילה מלון חכמים ב"הוראות לברך" ובמילה מלון המקרא בברכה עצמה, כגון:⁴

על פירות האילן הוא אומר "בורא פרי העץ" [...] ועל פירות הארץ הוא אומר "בורא פרי הארץ", חוץ מן הפת, שעל הפת הוא אומר "המושיא לחם מן הארץ" (ברכות ו, א).

יש בהלכה זו שלושה זוגות מילים סינונימיות, ובכל זוג מילה אחת משנהנית (ב"הוראות לברך") ומילה אחת מקראית (ברכה עצמה): **פירות**

הינו מנחים את המשפט בלשון ימיינו. מכיוון שהצרורו "ማרי עץ הגן" מיודע, אנו, לפי הרגלנו הלשוני, מקבלים מן הפסוק כמו שהוא את הרושם שלען הגן היה פרי אחד בלבד.

אף יש לומר שלציוון החלקיים (פרט מתוך כלל, *partitive case*) משתמש קריגל העברית במילית **מן** ואחריה (א) שם ברבים או (ב) שם קיבוצי (ראה ברוקמן, §111a), לדוגמה:

A. שם ברבים:

ашה מינקת מן התרבות [...] שניים שניהם באו אל נח (בראשית ז, ח-ט) [...] מן הכבשים ומן העזים (שם יב, ח) ונס אל אחת מן הערים קָאֵל (דברים ד, מב) דברי ירמיהו בן חלקיחו מן הכהנים (ירמיהו א, א)

B. שם קיבוצי:

מן הבמה הטהורה [...] שניים שניהם באו אל נח (בראשית ז, ח-ט) נישׂת מון היין (שם ט, כא) גדי עזים מון הצאן (שם לח, יז)

אין מספר לפוסקים שבהם המילה **פרי** מצוינת בעלייל **פירות** רבים, ונסתפק בדוגמאות אחודות להמחשת העניין:

וכי תבואו אל הארץ וננטעטם כל עץ מאכל וערלתם ערלותו את **פרי** (=את פירותיו) (ויקרא יט, כג) ובשנה הר比עית יהיה כל **פרי** (=יהיו כל פירותיו) קָשׁ הלולים להי (שם, שם כד) באו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה **פרי** (=וала פירותיה) (במדבר יג, כז)

בסיכום, ניתן לומר שככל **פרי** שבמקרא ניתן להמרה ביבול או בול העץ. חריג אولي הפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר בפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל" (ויקרא כג, מ), שבו נראה שלשם פרי הורהה של יחידה אחת, כמו בעברית בת זמננו.²

אם **פרי** במקרא הוא שם קיבוצי, אפשר לשאול כיצד ניתן ייחידה אחת, ככלומר כיצד התבטאו כאשר ביקשו לומר משפטים שבעברית של היום נשמעים "אכלתי פרי אחד", "אכלתי שני פירות". אפשר שפשוט לא היה שם אשר יזכיר את הfruit של מינים שונים, ככלומר לטעות כגן תפוח, תאנה, רימון לא היה שם מכליל, והוא צרייכים לומר "אכלתי תאנה אחת", "אכלתי שני רימונים", "אכלתי תאנה ורימון". העדר שם מכליל לשורת שמות הוא

להשלמת הדיון יש לציין שבשפות חכמים המילה **פרות** בעברה לעיתים מצוות שימושות, והיא משמשת בהוראות ידגוי, כפי שהדבר מובן מtocן ההלכות האלה: המביא פירות מן הגורן לעיר [ו] כדי יין מן הגת לעיר, השבח לשני ויצאות מביתו (מעשר שני ד, א) פירות חוצה לארץ שניכנסו לארץ חיבין בחלה (חלה ב, א) והלוא מה שמביאים מן הגורן ומה שחיבב בחלה אינו אלא דגן.

חיטה

מכיוון שעסקנו בשימוש היחיד והרבים של המילה **פררי**, נוסיף ונעסוק גם בשם **חיטה**, שגם בו חלו תופעות מעניינות. כמו **פררי**, גם **חיטה** משמשת בתנ"ך כשם קיבוצי, אלא שבמקרה זה באהה מושמות גם צורת הרבים **חטפים**:

ארץ **חטה** ו**שענה** וגפן ותאננה ורמוני, ארץ זית שמן ודבש (דברים ח, ט) וגדעון בן חבט **חטפים** בגת להניש מפני מדין (שופטים ו, יא).

כאן אפוא ניתן לראות את צורת היחיד בהוראה קיבוצית כסינקדוכה, ואmens צורה זו באהה שש פעמים בטקסטים שיריים (דברים ח, ח; שם לב, יד; ישעהו כח, כה; יואל א, יא; תהילים פא, יז; איוב לא, מ), כנאה למילה בשימוש רטוריסטי (ראה *BDB*, ערך "חטה"), ורק פעם אחת (שמות ט, לב) לציוון הצמח כולו. צורת הרבים **חטפים** באהה 23 פעמים, רק פעמיים בהקשר של שירה (תהלים קמז, יד; שיר השירים ז, ג), והשאר כולם של החומר שעושים ממנו חם: שש פעמים בצירוף **קציר חטפים** (בראשית ל, יד; שמוט לד, כב; שופטים טו, ב; שמואל א, ו, יג; שם יב, יז; רות ב, כג), והיתר לציוון כמהות גרעינים שזרעים אותם (ירמיהו יב, יג), מطمנים אותם (ירמיהו מא, ח), דשים אותם (דברי הימים א, כא, כ), חובטים אותם (שופטים ו, יא), עושים מהם סולת (שמות כת, ב), לוקחים אותם (שמואל ב, ד, ו; יחזקאל ד, ט), נותנים אותם מתנה (שמואל ב, יז, כח; דברי הימים א, כא, כג; דברי הימים ב, ב, ט), סוחרים בהם (יחזקאל כז, יז), שלוחים אותם (דברי הימים ב, ב, יד), מודדים אותם (מלכים א, ה, כה; יחזקאל מה, יג; דברי הימים ב, כז, ה).

מה השתנה כאן בלשון חכמים? ברובד לשוני זה באהה לעולם צורת הרבים להבעת החומר, הגראניים; היא נקרית למללה מ-140 פעמים במסנה ובתוספתא (בכתיבים שונים: **חיטים**, **חיטין**, **חטין**), וצורת היחיד

לעומת **פררי**, אילן לעומת **עץ**, פת לעומת **לחם** (בלשון חכמים השם **לחם** משמש רק בהקשר של עבדות המקדש, "שתי הלחים", "לחם הפנים", וכיוצא בהם, ואילו השם הרגיל הוא **פט**).⁵

בדברי התנאים השם **פררי** נזכר אףו בדרך כלל בלשון רבים, **פרות**, והוא משמש כשם קיבוצי כמו במקרה או לציוון מספר יחידות. כאשר הם משתמשים בצורת היחיד, כוונתם, כמו בלשונו היום, למשמעותו ולצורתו של הפרי הבודד:

הוורד והכופר והקעט והלוטם יש להן شبיעית ולדמותן شبיעית. ר' שמעון אומר אין לך כתובشبיעית מפני שאינו פררי (שביעית ז, ו) ר' אליעזר אומר הצלף מתעשר ותמרות [ן]אֲבִינּוֹת וקפרס, ר' עקיבא אומר אינו מתעשר אלא אבינוות מפני שהוא פיררי (מעשרות ז, ו; ובודמה בערלה א, ז (ז2); שם ט; Tosfeta מעשר שני א, יד; ערלה א, ה; עוקצין ג, יא)

עד אמתי חורשין שדה האילן ערבית شبיעית? בית שמי אומרים כל זמן שהואיפה לפיררי (שביעית א, א)

אין מבשין יrok שלشبיעית בשמן שלתרומה שלא יביינו לידי פסול. ר' שמעון מתייר, והאחרון אחrown ניתפשشبיעית והפיררי עצמו אסור (שביעית ח, ז)

מאיימתי אדם רשאי לבצור כרמו? משיקדוע היררי (תוספתא פאה ג, טו) אין מדליקין אלא היוצא מן היררי (תוספתא שבת ב, ג)

רק בהלכה אחת משתמש התנאים במילה **פררי** בהוראה מופשטת, יפריה ורביה, אגב דרשת פסוקים:

אמר ר' יוסה, מנין למילה שהיא מקום פררי? שנאמר "ווערלטס ערלוואת פרירוי" (ויקרא יט, כג), וכתיב וערל זכר אשר לא ימול אתبشر ערלוואת (בראשית יז, יד), מקום שהולד ניכר אם נקבה ממש מלין אותו (תוספתא שבת טז, ט).

המעבר בין שימוש המילה בלשון המקרא לשימושה בלשון חכמים מתווךיפה: בדברי בן סира ובכתבי קומראן, מן המאות האחרונות לפני הספירה, נמצא **פררי**, כמו במקרה: "עליך תאכל ופיריך תשרש" (בן סира ו, ג); "וימטע פררי" (מגילת ההודיות ח, כ), ואילו באיגרות בר-כוכבא, מן המאה השנייה לספירה, נמצא **פרות**, כמו אצל חז"ל: "עד זמן שישלם זמן הפירות של עין גדי" (אגירות בר-כוכבא, נחל חבר, 46 [מאגרים]). אולם ייתכן שבשפות המדוברת שימושה הzcורה **פרות** כבר לפני כן.

- בעברית היישראלית המודוברת נוטים להפוך לשמות ספריים שמות שהיו לא ספריים בעברית של המקורות, ואומרים **רכבים**, **בשטים**, **נשחים**.
2. בחומש השומרוני כתוב יד מס' 6 (C) שבבית הכנסת השומרוני בשכם המילה ענף שבפסוק הזה באח בצורת רבים **ענפי** (ראה מהדורות טל, עמ' 125), ולפי זה כל השמות של ארבעת המינים יביעו ריבוי.
 3. ברכות ו, א (א4); שם ו, ב (ב2); Tosafot ברכות ד, ג (ג3); שם ד, ד; שם ד, ז.
 4. המובאות מן המשנה – לפי כי"י קופמן.
 5. החלוף ארך/אדמה ("פירוט הארץ"/"פרי הארץ") צריך עיון: אמת שאדמה משמשת הרבה במקרא בהוראת יקרען, אדמה מעובדת, ובלשון חכמים באה בהוראה זו ארך פעמים רבות, אך אין ההבדל חד דיו; ועוד נמצא בברכה על הלחם שבאותה הלכה "המוחzia לחם מן הארץ" ולא "מן האדמה". אולי אין כאן אלא שימוש בסינוןים לנוי הסוגנון. [השימוש בלשון "המוחzia לחם מן הארץ" הוא על יסוד לשון הכתוב בתהילים קד, יד: "להוחזיא לחם מן הארץ" – העורך].

רשימהביבליוגרפית

- אי. אבן-שושן, המילון החדש, ירושלים תשכ"ו • אי. בריהודה, מלון הלשון העברית הישנה והחדשה, ברלין-ירושלים 1959-1908 • האקדמיה ללשון העברית, תטליטור מאגרים א, ירושלים תשנ"ח • חמישה חומשי תורה לפי נוסח שומרון, התקון אברהם טל, תל-אביב תשנ"ד • מ"ץ סגל, דקדוק לשון המשנה, תל-אביב תשצ"ז • ספר ישיעחו עם פירוש "דעת מקרא", מפורש בידי עמוס חכם, ירושלים תשמ"ד • F. Brown, S. R. Driver & C. A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the old Testament*, Oxford 1955 (reprint) • C. Brockelmann, *Hebräische Syntax*, Neukirchen-Vluyn 1956 • P. Joüon & T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma 1991 • O. Jespersen, *Language*, London 1922

לא באח אלא 14 פעמים; אבל יש כאן חידוש, דומה לזה שהל במליה **פרי**, והוא שהשם **חיטה** מצין בדרך כלל גרעין יחידי:

הזרע חיטה וشعורה כאחת הרי זה כלאים, ר' יהודה אומר איןו כלאים עד שייהוא שתי חיטים וشعורה או חיטה ושתי שעורים או חיטה וشعורה וכוסמת (כלאים א, ט) בפמָא יכול מן הטבל ויהא חייב: ר' שמעון אומר כלשהוא וחכמים אמר להן ר' שמעון: אין אתם מודין לי באוכל נמה כל שהוא חייב? אמרו לו: מפני שהיא כברייתה. אמר להן: אף חיטה אחת כברייתה (מכות ג, ב; וראה עוד Tosafot כלאים ב, ב [ב2]; שם ב, ג).

בהתאם לשימוש בצורה **חיטה** להוראת גרעין יחידי משמשת לעתים הצורה **חיטים** להוראת גרעינים ספורים (כגון במובאה הראשונה למטה) ולא כשם קיבוצי.

רק בחמש היקירויות אפשר להבין **חיטה** כשם קיבוצי (נדרים ו, י; טבול יום א, ה; Tosafot כלאים ב, ג; מעשר שני ד, י; נדרים ג, ז), ומשמעותם במיויחד ההקשרים שבהם באות יחד שתי הצורות, יחיד ורבים, ללמד שאין בינהן הבדל משמעותי, וגם הצורה **חיטה** עשויה להיות שם קיבוצי, כמו במקרא:

[מי אמר] **חיטה חיטים שני** (=שאני) טועם – אסור בהם בין קמח בין פט (נדרים ו, י)

תנו לי **חיטין** ו**شعורין** וכוסמים שיש לי בידך, שבואה שאין לך בידי – איןו חייב אלא אחת. שבואה שאין לך בידי **חיטין** ו**شعורין** וכוסמין – חייב על כל אחת ואחת. ר' מאיר אומר: אפילו אמר **חיטה** ו**شعורה** וכוסמת – חייב לכל אחת ואחת (שבועות ה, ה).

אמנם הגمرا טעונה שהשימוש ביחיד **חיטה** בהוראה של שם קיבוצי מיויחד הוא לרבי מאיר, הסובב "חיטה בכל חיטין וشعורה בכל שעורין" (שבועות לח ע"א), וחכמים חולקים עליו. כמשמעותו של הצורות **חיטה/חיטים** כן זו של **شعורה/شعורים**, וכמה דוגמאות של הערך הזה כבר באו בדברינו אגב הדיון בערך **חיטה**.

הערות

1. אין כאן מקום להזכיר את הדיבור על השמות הלא ספריים; לשמות אלה אין צורת רבים, ואם יש – משמעותה בדרך כלל מינים אחדים, ולא יחידות אחדות: צורת הרכבים של יין – **יינות**, אינה מציינת כמותות אחדות של יין אלא מניין יין שונים.